

А. М. ЧАРНЫШОВА
(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

СЕМАНТЫКА І ФУНКЦЫЯНАВАННЕ МОЎНЫХ АДЗІНАК, ЯКІЯ НАЗЫВАЮЦЬ НЕВЕРБАЛЬНЫЯ ПАВОДЗІНЫ, У ТВОРАХ І. МЕЛЕЖА

У артыкуле на матэрыяле твораў І. Мележа прааналізаваны моўныя сродкі, якія называюць разнастайныя жэсты, рухі цела, мімічныя выявы і паставу. Аўтар вывучае асаблівасці структуры, семантыкі і функцыянавання такіх лексічных адзінак у канве мастацкага тэксту. У аснове даследавання ляжыць аналіз дыялогаў персанажаў у працэсе міжасобасных зносін. Аўтар прыхадзіць да высновы аб функцыі ўдзелу канкрэтных невербальных форм у фарміраванні вербальнай інфармацыі, а таксама аб пераважным выкарыстанні тых ці іншых моўных сродкаў для стварэння характарыстыкі герояў, адлюстравання іх эмацыянальнага стану і дэманстрацыі адносін да іншых персанажаў.

Асноўнай задачай камунікацыі заўсёды з'яўлялася імкненне да адэкватнага разумення. Для таго, каб данесці сваю думку, чалавек карыстаецца шматлікімі сродкамі, прапанаванымі мовай і культурай. Відавочна, што мова першасная ў сваёй функцыі выказвання чалавечай думкі. Але гэта не значыць, што камунікацыя замыкаецца “толькі у гукавой матэрыяльнай абалонцы» і з'яўляецца ізаляванай “ад усіх умоў, з якіх складаецца сітуацыя канкрэтных зносін” [1, с. 4]. Камунікацыя ўзнікае ў пэўных умовах, што адыгрываюць важную ролю ў тым, якія сродкі выкарыстоўваюцца пры гаворцы. Абапіраючыся на гэтую думку, можна выдзяляць вербальную і невербальную камунікацыі. Сама па сабе камунікацыя ў шырокім сэнсе ўяўляе сістэму, у рамках якой ажыццяўляецца і ўзаемадзеянне індывідаў, і працэс узаемадзеяння, і яго спосабы [2, с. 197]. Іншымі словамі, гэта зносіны і арганізацыя сумеснай дзейнасці людзей.

Падчас камунікацыі вербальны і невербальны складнікі непадзельныя: жэсты, міміка, рухі цела, асаблівасці фанаты ўключаюцца ў размову, і калі яны былі няправільна вытлумачаны рэцыпіентам, акт камунікацыі не лічыцца завершаным. За сродкамі невербальнай камунікацыі хаваецца вялікая колькасць інфармацыі, у тым ліку глыбінны культурны пласт, што адлюстроўвае ментальнасць індывідуўма і інтэлектуальныя аперацыі, якія ён здзяйсняе. Гэтыя сродкі дазваляюць зразумець не толькі асаблівасці характару і настрой асобнага чалавека, але таксама з'яўляюцца адбіткам культурных асаблівасцей пэўнага народа. Аналіз мовы цела падчас міжасобасных зносін адыгрывае важную ролю пры вывучэнні мовы, у тым ліку і беларускай

У мастацкім тэксце неабходна надаваць вялікую ўвагу невербальнай камунікацыі, адлюстраванай у ім з дапамогай лексічных сродкаў, якія перадаюць міміку, жэсты, камунікатыўна значныя рухі цела. Аўтар імкнецца максімальна наблізіць сітуацыі зносін і дыялог да рэальных, таму не можа абысціся без апісання жэстаў, мімікі і рухаў, якія суправаджаюць маўленне персанажа. Трэба адзначыць, што апісанне вонкавых паводзін герояў у момант камунікацыі ў тэксце дазваляе чытачу больш поўна і дакладна перадаць іх псіхалагічныя асаблівасці, рэканструяваць уяўленні аб іх жыцці і дзейнасці, зразумець іх жаданні, настрой, стаўленне да свету. Чытач павінен ведаць і разумець значэнне невербальных паводзін, якія выкарыстоўваюцца ў мастацкіх тэкстах: гэта забяспечыць больш дакладнае разуменне тэксту і правільную яго інтэрпрэтацыю.

Даследчыкамі падкрэсліваецца, што невербальная камунікацыя ў вялікай ступені залежыць ад камунікатыўнай сітуацыі: “...асаблівасць невербальных паведамленняў – іх сітуацыйнасць: тон голасу паказвае на цяперашні стан гаворачага і яго стаўленне да

прадмета размовы і суб'ядседніка, але не можа паведаміць аб яго перажываннях на мінулым тыдні; людзі па-рознаму будуць стукаць у дзверы ў залежнасці ад іх эмацыйнага стану і ад таго, у чые дзверы яны стукаюць. Разнастайныя экспрэсіўныя рухі (жэсты, погляды, міміка, характарыстыкі голасу і г.д.), якія дапаўняюць і супярэчаць адзін аднаму, спалучаюцца са зменлівым псіхічным станам чалавека, яго стаўленнем да партнёра і сітуацыі ўзаемадзеяння” [3, с. 69–70]. Разам з гэтым невербальныя паводзіны чалавека могуць адлюстроўваць толькі яго фізіялагічны стан і некаторыя прыроджаныя характарыстыкі. Напрыклад, *дрыжкікі цела* могуць быць выкліканы холадам у памяшканні ці высокай тэмпературай (а не ўзрушанасцю падчас зносін); *пачырваненне твару* можа быць выклікана спякотай, а не пачуццём сораму або ажыўленнем падчас размовы; *кульгавасць* можа быць абумоўлена захворваннем, а не эмацыйнай рэакцыяй на зносіны. В. А. Лабунская перасцерагае ад празмерна шырокага разумення невербальных паводзін і ўключэння “у невербальныя паводзіны асобы ўсіх прадуктаў яе разнастайнай дзейнасці” [4, с. 6]. Аналізуючы творы І. Мележа, намі у якасці асноўных крытэрыяў характарыстыкі былі абраны камунікатыўныя сітуацыі і камунікатыўныя паводзіны персанажаў.

Звязанымі з камунікатыўнай сітуацыяй мы лічым тыя невербальныя адзінкі, што нясуць у дадзенай сітуацыі пэўную сэнсавую нагрузку, з’яўляюцца абумоўленымі менавіта камунікатыўнымі паводзінамі партнёраў, якіх павінна быць у момант зносін не менш за два. Так, мовавед В. Д. Гарбенка адзначала, што “...асноўнымі крытэрамі камунікатыўных невербальных паводзін лічацца, па-першае, знакавая прырода кінесічнай з’явы (наяўнасць плана зместу і плана выражэння), па-другое, неабходнасць кантэксту для дэкадавання сэнсу кінесічнага знака” [5, с. 63].

Прааналізаваны моўны матэрыял, які рэпрэзентуе невербальныя паводзіны ў творах І. Мележа, звязаны з камунікатыўнай сітуацыяй, быў размеркаваны намі па структуры на аднаслоўныя і неаднаслоўныя лексічныя адзінкі.

У выніку даследавання невербальных сродкаў намі выяўлена, што ў аўтарскіх тэкстах пераважаюць неаднаслоўныя моўныя адзінкі, якія характарызуюць працэс зносін. У большасці сваёй гэта словазлучэнні (зафіксавана 149 кантэкстаў).

У творах І. Мележа зафіксаваны цэлы шэраг неаднаслоўных лексічных адзінак, якія характарызуюць невербальныя паводзіны чалавека. Намі сістэматызаваны матэрыял у залежнасці ад таго, якая частка цела ўдзельнічае ў ажыццяўленні жэсту і, адпаведна, які апорны лексічны кампанент прадстаўлены ў словазлучэнні. Пад тэрмінам *жэст* мы ў рамках нашага даследавання, услед за Р. Я. Крэйдліным, разумеем “даволі шырока, а менавіта не толькі уласна жэсты, гэта значыць знакавыя рухі рук, ног і галовы, але таксама выразы твару, паставы і знакавыя рухі цела (рухі корпуса)” [6, с. 10].

Мы вылучылі наступныя неаднаслоўныя лексічныя адзінкі, якія абазначаюць невербальныя рэакцыю на сітуацыю у працэсе зносін персанажаў, у залежнасці ад апорнага кампанента, які называе орган, пакладзены ў аснову жэсту:

– рука (*вырваць руку; апусціць рукі; пакласці руку на плячо; ламаць рукі; махаць рукамі; махаць/махнуць рукой; падаць руку; уздымаць рукі; наказваць рукой; паціснуць руку*): “– Ганна!.. Яна спакойна, але рашуча вырвала руку, прамовіла непрыхільна: –Адыдзі!..” [7, с. 63] ‘*нежаданне размаўляць, адмова ад кантакту*’; “Бацька заўважыў, што ёй пагана, стаў побач, паклаў руку на плячо, быццам супакойваў, даваў сілу” [8, с. 34] ‘*спроба супакойць, суцешыць*’; “Маці ламала рукі, лямантавала каля Васіля, як каля нябожчыка” [7, с. 433] ‘*выражэнне мальбы, просьбы*’; “Звыкла трымаючы адну руку ў кішэні, ён весела адказаў Апейку на прывітанне, моцна, энергічна паціснуў руку” [8, с. 189]; ‘*прывітанне*’;

– бровы (*ссунуць бровы; узняць/падняць бровы; хмурыць бровы(брыво)*): “Успомнілася яе непрыязнае: “Адыдзі!” – і бровы нядобра, самалюбна ссунуліся, вочы адарваліся ад яе, утаропіліся ў халодную гразь, што паўзла пад ногі” [7, с. 76] ‘*незадаволенасць*’; “Раз выпадкам сутыкнуліся тварам у твар – у алешніцкай краме; Параска аж бровы падняла здзіўлена і ўзрадавана: пазнала Ганну з аднаго позірку” [8, с. 481] ‘*здзіўленне*’;

– вочы (*абвесці вачыма; адвесці вочы; акінуць вачыма; апусціць вочы; вылуціць вочы; жмурыць вочы; лыпаць вачыма; падняць вочы; схаваць вочы; таропіць вочы*): “Апейка адвёў вочы. Сумна маўчаў. – Ты не быў пад Варшаваю? – не то спытаў, не то проста сказаў. – У дваццатым. Калі наступалі” [9, с. 96] ‘*нежаданне ўстанаўлення кантакту*’; “Але Маня і потым, калі гаварыць ужо не было чаго, стаяла, маўчала, лыпала цялячымі вачыма, пакуль Хадоська не падалася першая ў сваю бакоўку” [8, с. 56] ‘*здзіўленне, уражанне*’; “– Дак хай яно – гніе! Усе адно! На палацах ускінуўся, здзіўлена таропіў вочы Дамецік. – От як ты загаварыў, кулацкая душа!” [8, с. 112] ‘*здзіўленне, уражанне*’;

– галава (*апусціць галаву; ківаць галавой; круціць/закруціць галавой; павярнуць галаву; падняць галаву; схіліць галаву*): “– Тут хто ў лес, а хто па дровы! – як бы пашкадаваў Хоня. Дзядзькі згодна падтрымалі яго, заківалі галовамі” [7, с. 164] ‘*згода*’; “Хоня, узрадаваны... папрасіў, каб распранулася; яна пакруціла галавой, – не стала распранацца, не села” [8, с. 439] ‘*нязгода, адмова*’; “...Маці сказала, што можа б Захарыху – знахарку пазваць. Хадоська як бы ажыла, падняла галаву, ціха, але рашуча прамовіла: – Не!” [7, с. 464] ‘*зацікаўленасць*’;

– губы (*закапыліць губы; кусаць губы; падціснуць/стуліць губы*): “Сарока закапыліла губы, пакрыўджаная, злосная” [7, с. 475] ‘*крыўда*’; “Дзяўчына, пачырванелая, кусала губы і ледзь стрымлівалася, каб не расплакацца, як маці” [8, с. 205] ‘*пакуты*’; “...мачыха не ўтрывала, прыадчыніла дзверы ў Парасчын пакой, зазірнула. Зачыніўшы, стуліла сухія губы, паківала галавой Чарнушку: – Чысто, як у паноў!” [9, с. 9] ‘*незадаволенасць*’;

– далонь (*запляскаць у далоні; правесці далонню па галаве*): “У многіх з тых, хто сядзеў на сходзе, была, відаць, іншая думка: адзін Андрэй Руды адразу сказаў, што згодны, нават запляскаў у далоні” [7, с. 190] ‘*выражэнне згоды*’; “– Ганна не ўтрывала, пшчотна правяла далонню па яго галаве. – У ты, беленькі мой!” [7, с. 487] ‘*пшчота, ласкавасць*’;

– лоб (*хмурыць лоб*): “Абдзіраючы ліпкую шкурку з бульбін, Васіль хмурыў лоб і ўсім сваім выглядам паказваў, што ён зусім не бянтэжыцца, што яму ведама, як належыць у такім разе трымацца мужчыну, але вачэй на Ганну не падымаў і ў думках злаваў на свае асабліва непаслухмяныя пальцы” [7, с. 26–27] ‘*незадаволенасць*’;

– твар (*адварнуць твар(морду); насупіць твар; падняць твар*): “– Ты чаму ето саўсім паказвацца ка мне перастаў? – запытаў не абы – як Чарнушка. Васіль адварнуў твар: – А так...” [7, с. 191] ‘*нежаданне размаўляць, адмова ад кантакту*’; “– А ты б памог яму. Падышоў бы як трэба! – К яму падыдзеш! Толькі загаворыш, морду адварочвае!” [9, с. 12] ‘*нежаданне размаўляць, адмова ад кантакту*’.

У творах І. Мележа намі вылучаны таксама аднаслоўныя лексічныя адзінкі (90 кантэкстаў), звязаныя з камунікатыўнай сітуацыяй. Сярод іх у асноўным дзеясловы і дзеяслоўныя формы: *падміргнуць, падміргнуўшы, падміргваючы; кіўнуць, заківаць, кіўнуўшы; закалаціцца, затрэсціся; нахмурыцца; скрывіцца; паморшчыцца; перахрысціцца; пацалавацца; адварнуцца; адхіліцца, азірнуцца, угнуцца; горбіцца, горбячыся; калаціцца; паглядзіць; адштурхнуць; адмахнуцца; кланяцца, пакланіцца; павярнуцца; нахіліцца, схіліцца; устаць, падняцца; усміхнуцца, ухмыльнуцца; абняць*.

Найбольш частотнымі лексемамі з’яўляюцца наступныя дзеясловы: кіўнуць (12), устаць (10), пакланіцца (8), азірнуцца (8), падміргнуць (7): “– Значыцца, у той вечар вы сядзелі з Дзятлам Васілём... Ганна кіўнула” [7, с. 67] ‘*згода*’; “Руды падышоў апошні, паздароўкаўся з Міканорам не так, як усе, нязграбна і сарамяжна, а, зняўшы фасоністую сваю шапку, адмыслова пакланіўся” [7, с. 161] ‘*прывітанне*’; “Яўхім палез далей праз зараснік – азірнуўся, прыслухаўся, дзе яна, неадчэпная Чарнушка?” [7, с. 284] ‘*зацікаўленасць*’; “– Белы раптам прамовіў: – Нягоднік з пасадай – гэта нягоднік у квадраце. У кубе. Ён устаў, як бы паказваючы, што гаворку канчае” [8, с. 369] ‘*заканчэнне дзеяння, кантакту, размовы*’.

Мы разгледзелі асобныя групы жэстаў, выдзеленых па прынцеце задзейнічанага ў іх органа і значных для інтэрпрэтацыі камунікатыўных паводзін персанажаў у творах І. Мележа. Як можна было заўважыць, найбольшая камунікатыўная нагрузка прыпадае на

жэсты, дзе ў якасці асноўнага органа выступаюць рукі, далонь, галава, вочы, губы, бровы, лоб і сам твар. Камунікатыўная нагрузка невербальных адзінак у тэкстах І. Мележа складаецца, у прыватнасці, у тым, што жэсты ў вельмі вялікай ступені адлюстроўваюць выраз эмацыйнага стану персанажаў. Выкарыстанне характарыстыкі жэстаў персанажа ў шэрагу выпадкаў пазбаўляе пісьменніка ад неабходнасці прама паведамляць чытачу, што адчувае ў дадзены момант персанаж. Мележаўскія персанажы, як правіла, добра “счытваюць” стан адзін аднаго па невербальных праявах, тым самым падказваючы чытачу, як трэба інтэрпрэтаваць тую ці іншую камунікатыўную падзею. Нярэдка жэсты герояў суправаджаюцца і ўзмацняюцца іх маўленчымі тлумачэннямі, што менавіта ўсхвалявала персанажа ў той ці іншай камунікатыўнай сітуацыі.

Спіс літаратуры

- 1 Колшанский, Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – 5-е изд. доп. – М. : ЛЕНАНД, 2014. – 100 с.
- 2 Терин, В. П. Массовая коммуникация: исследование опыта Запада / В. П. Терин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – 223 с.
- 3 Куницына, В. Н. Межличностное общение : учебник для вузов / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
- 4 Лабунская, В. А. Невербальное поведение / В. А. Лабунская. – Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского государственного университета, 1986. – 135 с.
- 5 Горбенко, В. Д. К вопросу о коммуникативном и некоммуникативном невербальном поведении / В. Д. Горбенко // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 9. Филология. Востоковедение. Журналистика. – 2007. – № 4–1. – С. 63–68.
- 6 Крейдлин, Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 581 с.
- 7 Мележ, І. Людзі на балоце / І. Мележ. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1991. – 402 с.
- 8 Мележ, І. Подых навалніцы / І. Мележ. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1973. – 512 с.
- 9 Мележ, І. Завеі, снежань : раман / І. Мележ. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1978. – 240 с.

УДК 811.581.11; 811.161.1

ЧЖАН СИНЬ

(г. Хучжоу, Университет Хучжоу, КНР)

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ТЕРМИНОЛОГИИ ТРАДИЦИОННОЙ КИТАЙСКОЙ МЕДИЦИНЫ: ЯЗЫКОВОЙ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Статья посвящена осмыслению феномена языкового сознания в связи со спецификой восприятия и перевода терминологии традиционной китайской медицины на русский язык. Акцентируется внимание на том, что перевод терминологии традиционной китайской медицины отличается от обычного «понимания и выражения» как общих механизмов перевода. Тексты китайской медицины требуют точности перевода, но это точность особого рода: во многих случаях поиск «буквального аналога» не может дать результатов, необходимо искать «метафорические аналоги», сообразные, в числе прочего, социокультурному контексту, в котором сформировано языковое сознание адресата.